

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Ксенија МИЛОШЕВИЋ

(Сарајево)

ТЕМПОРАЛНО ЗНАЧЕЊЕ И СИНТАКСИЧКА ВРИЈЕДНОСТ КОНСТРУКЦИЈА *Сор* (*praes. perf.*) — *part. pass.* У СРПСКОХРВАТ- СКОМ ЈЕЗИКУ

0. Перифрастичне конструкције састављене од *йрезениџа* ((*је*)*сам*, итд.) глагола *биџи* и партиципа пасивног (у даљем тексту *Сор₁*), као и од *йерфекџа* (*био сам*, итд.) истог глагола и поменутог партиципа (у даљем тексту *Сор₂*), као што је познато,¹ могу у српскохрватском, као и у другим словенским језицима, уосталом, имати двојаку синтаксичку, а тиме и двојаку темпоралну вриједност.

0.1. Синтаксичкофункционално двојство о коме је овдје ријеч извире из граматичког потенцијала српскохрв. глаголско-придјевске категорије у *Lex*² дијелу предиката — партиципа пасивног — и у складу је са њеном генезом, не само у српскохрватском него и у осталим словенским језицима. Сложена семантика трпног придјева, његова способност да обиљежава и *радњу* и стање — *особину* предмета насталу радњом која му се, као објекту, приписује, нуди могућност да се неким средствима, ван саме ове конструкције, *йребаџује џезџиџије* на једно од њених граматичких својстава: саму чињеницу радње, што одговара пасивној дијатези, или на стање предмета изазвано извршењем радње, без обзира на сам њен чин, донекле апстраховано од њега, што одговара копулативно-придјевском предикату.

¹ В. радове: Петар Ђорђевић, *О старословенским йриџним йридеџима*, ЈФ ХI (1931), стр. 162. и д.; Михаило Стевановић, *Глаголски облици йасива*, НЈ — н.с. VII, 7—10, стр. 209. и д.

² Овдје значи: лексичка јединица или група уз копулативни глагол, која заједно с њим формира предикат. Сам симбол је уведен за нешто ширу појаву, в.: Милка Ивић, *О (минималним) реченичним конџструкцијама с глаголском коџулом*, зб. *Otázky slovanské syntaxé II*, Brno, 1968.

Исто тако је природно да ова могућност диференцирања помоћу неких контекстуалних показатеља не мора бити безусловно и потпуно искориштена, те да постоје ситуације које не допуштају строгу класификацију у духу двије поменуте категорије: пасив — копулативно-придјевски предикат. То посебно истичем јер овој чињеници у проучавању савременог језика није приписиван значај који она заслужује.³ Наиме, углавном су истицана два екстремна значења *Sop* конструкције — глаголско (пасивно) и копулативно-придјевско,⁴ из чега би се могло закључити да у сваком конкретном језичком примјеру *мора* бити изражено *једно* од та два значења. Такво стање језик, међутим, не показује и било би безнадежно трагати за доказима једне овакве претпоставке. Ако се при употреби *Sop₁* или *Sop₂* мисли на посљедицу коју (из)вршење радње оставља на предмету, може бити присутно и „сјећање на радњу“,⁵ без обзира на то што је средствима контекста јасно усмјерена пажња на оно прво. Исто тако, ако се мисли на радњу, код глагола чије вршење подразумијева промјену на/у предмету — жива је и свијест о новом квалитету или стању предмета. У конкретним примјерима гдје се никаквим средствима не указује на помјерање равнотеже у семантичком двојству партиципа, не може се ни говорити о диференцирању пасива и копулативно-адјективног предиката.

0.2. Овај рад је покушај да се излуче неки, маркантнији, елементи контекста који сигнализују разлике потенцијално садржане у *Sop₁* и *Sop₂* — и, нарочито, да се утврди механизам њиховог дјеловања, као и да се укаже на стварни домет тих контекстуалних показатеља значења ових конструкција. Због ограничености простора и разлика у понашању партиципа од глагола различитог вида, овдје ће бити представљени само резултати који се односе на *Sop* предикате с партиципом од глагола **п е р ф е к т и в н о г** вида.

0.2.0. Ако се у контексту јасно оцртава *хронолошко* припадање и *видско* понашање *Sop₁* или *Sop₂* конструкције, а некад је довољно и само једно, онда је у њој издиференцирано једно од два значења у којима је њен потенцијал само дјелимично искориштен. У том смислу се манифестује и нека узајамно условљена правилност с обзиром на *облик* по-

³ Ово се не би могло у потпуности односити на цитирану студију П. Ђорђевића, в. стр. 166.

⁴ М. Стевановић, стр. 209. и д.

⁵ Упор.: А. А. Потехина: „Причастие изображает, как и имя, признак данный, но так, что при воспроизведении его *сохраняется йамий*» о возникновении (подвукла — К. М.) его от усилый лица, в силу чего этот признак в причастии представляется данным в известное время“. *Из записок по русской грамматике*, т. II, 1874, стр. 21.

моћног глагола и *вид* глагола у трпном придјеву. Тако се за глаголе пф-ог вида може констатовати:

1) Уколико *part. pass.* врши функцију обичног придјева, темпорално значење конструкције је представљено обликом помоћног глагола: Cor_1 обиљежава садашњост, а Cor_2 прошлост.

2) Уколико се *part. pass.* употреби глаголски, темпорално значење $Cor_{1,2}$ је од основне тачке временске оријентације за један степен (у смјеру прошлости) удаљеније него што је то случај при адјективној употреби *part. pass.*, тј. за један степен удаљеније него што то показује облик помоћног глагола: Cor_1 обиљежава прошлу радњу, а Cor_2 прет-прошлу. Ово су најопштија правила, која у конкретним случајевима могу да попуштају притиску других фактора језичког контекста, у чему, такође, постоји нека правилност, али су она, како је анализа показала, ипак најмаркантнија константа у граматичком понашању ових конструкција.

0.3. Из изложених теза произлази да *синтаксичка вриједност* наших конструкција, односно глаголска или придјевска вриједност *part. pass.*, на одређени начин *коинцидира са временским и видским* особинама конкретних предиката представљених овим конструкцијама — на смо је и утврђивали *уосредно*, утврђујући временске и видске особине појединих предиката, које ни обликом глагола ни његовим основним видом — кад је *part. pass.* у питању — нису дате. Посматране су двочлане персоналне⁶ реченичне конструкције с циљем да се утврди од чега зависи конкретна веза времена и вида у предикатима Cor_1 и Cor_2 .

1. К о п у л а т и в н о - а д ј е к т и в н а (у даљем тексту *A*) вриједност Cor_1 и Cor_2 , а то значи и *адјективна* употреба партиципа, на темпоралном плану се манифестује идентичношћу темпоралног значења *Cor* конструкције — са темпоралним значењем помоћног глагола, а на видском плану — *колизијом* између вида основног глагола (перфективног) и видске вриједности предиката — имперфективне. Наиме:

Ако конструкција Cor_1 има темпоралну вриједност *садашњег* времена, ако је њен садржај актуелан у тренутку говора или у на неки начин транспонованој садашњости, онда њен *part. pass.* има адјективну функционалну вриједност.

Ако Cor_2 има темпоралну вриједност *прошлог* времена и представља стање субјекта, не подразумијевајући ниједно од аспекат-

⁶ Термин се односи на двочлане реченице са субјектом (у номинативу) који конгруира са предикатом у личној глаголској облику.

ских обиљежја пф-ог вида — онда је *part. pass.* такође употре-
јебљен у адјективној вриједности.

Да би се остварила оваква ситуација, потребно је да у контексту
Сор конструкцијā постоји бар један од сљедећих предуслова:

1.0. *Лексичко-граматички*: Облици *part. pass.* нису изведени од
прелазних глагола или се више не осјећа њихова веза са основним гла-
голом — и уопште немају глаголско значење:

Сор₁: Мајка је забринута и ушучена. — Смрачен је, с погледом
кратким преда се. (ВС I 166)

Сор₂: Био је замшљен, а боре око усана му још дубље. (Пол. 16. 6.
68, 11) — Непријатељ је био ушврћен на врху Мачковог
камена . . . (Пол. 30. 7. 68, 11) — Обојица су били нагнути
над столом . . . (Пол. 21. 7. 68, 11) — Био је заљубљен у
њу . . . (ЦП 24) — . . . ја сам био сувише ушучен . . . (КЦТ
135).

1.1. *Синтагматска констелација у Lex елементу њредикација*, и то
таква у којој *part. pass.* стоји у координативном низу са придјевима,
именицама, прилозима или радним придјевима у адјективној функцији.
У таквим случајевима је темпорално значење предиката оно које резул-
тира из везе копуле са неглаголским елементима Lex дијела, а *part.*
pass. се у такав предикат укључује као придјевска ријеч: не утичући
сопственим темпоралним значењем на разликовање темпоралног зна-
чења своје комбинације са копулом — од значења комбинације негла-
голских ријечи са истом копулом у истом предикату — јер се у оквиру
једног предиката не могу изражавати различити временски односи
(значења) према једној те истој временскооријентационој тачки.

Сор₁: Село је пу сто и разрушено.

Сор₂: Лице му је било измазано . . . и шиљато и бледо
као у мртваца. (КЦТ 119) — . . . кревет је био згушван,
прљав и млак . . . (ГБ 298) — Био је војнички за-
койчан и ојасан, с аутоматом о рамену и преко оби-
обичаја озбиљан. (ГБ 274) — . . . беше сасвим изме-
њен, оронуро нагло и чудан. (С I 64).

Семантичка импликација оваквог видско-временског укључивања
part. pass. у предикат копулативног типа је у томе што се овим парти-
ципима представља првенствено *ѡромјена* на предметима настала извр-
шењем глаголске радње.

1.2. *Адвербијална одредба времена* (лексема, синтагма или реченица), и то не било каква него таква која сигнализира *импферфективни* вид копулативно-партиципске конструкције с партиципом начињеним од *импферфективног* глагола:

Сор₁: Тигар није признавао . . . да је . . . даноноћно *ојкољен* живим побуњеничким прстеном. (ГБ 279)

Сор₂: . . . (врхови) су још дуго били *освећљени*. (С I 86) — Док се воз заустављао, био сам прилично *иримирн*. — Моја су врата вазда била *ошворена*. (ЛГ 153)

1.3. Досад представљени показатељи *A* вриједности *Сор* конструкција могу, наравно, наступати и заједнички. Ево, илустрације ради, два примјера у којима уз лексичко-граматичка својства глагола која предодређују адјективну функцију партиципа — долазе и синтагматска констелација у *Lex* дијелу предиката (у првом примјеру) и *адвербијална одредба времена* (у другом), која са своје стране такође показује *импф.* вид предиката и адјективну функцију партиципа:

Сор₂: Била је сва изгубљена и очајна. (ПВ 168) — . . . показивао је наоружаним људима и заробљеном Павлици, који је и даље био погнут и није могао видети, свој карабин. (ВНП 21)

1.4. У *сложеној* реченици у многим случајевима сама *видско-временска архипектионика реченице*, која некад зависи од граматичких, а понекад и од логичкосадржајних момената, претпоставља одређену *видску вриједност копулативно-партиципске конструкције*, а кад се ради о *пф-ом глаголу*, тиме је већ дата и класификациона група ове конструкције, тј. ако је њена *видска вриједност импф.*, она припада класификационој групи *A*.

1.4.0. У сложеним реченицама *независног* типа *импф.* карактер *Сор* конструкције од *пф-ог глагола* испољава се при таквом *ојису* у коме се простим реченицама представљају *елементи неке ситуације који ириидају истом времену*, тј. представљају се, без указивања на *временске границе*, садржаји који се истовремено манифестују. Иста појава може да се остварује и у независним *иросиим* реченицама које се нижу једна за другом, као и у комплексима независних реченица у *зависносложеној* реченици.

Сор₁: Он је, додуше, *ојремљен*, али они, шта они имају у својим сељачким рукама. (ВНП 50) — . . . кад су кола *иришварена*, и кад се иде узбрдо, (најбоље је ићи старим путем). (ВС I 76)

Сор₂: Х о д а л и с у заједно с њим, *били су оџремљени* прилично добро, *могао се њоуздаџи*, у њих, као уосталом и они у њега. (ВНП 102) — Сунце је било високо на небу, део изван шуме *био је јарко освейљен*. (ВНП 56) — Прозори су *били освейљени*, Ана је свакако била код куће. (Пол, 7. 7. 68, 11)

1.4.1. У сложеним реченицама *зависног* типа манифестује се имперфективни вид *Сор* конструкција у случајевима када између управне и зависне реченице постоји један од ова два темпорална односа: *џаралелизам* или такво *оквирно* временско значење при коме реченица са *Сор_{1,2}* предикатима представља стање за вријеме којег се догађа нека *џф.* радња. *Временски џаралелизам* се манифестује под истим условима као у сложеним реченицама независног типа (в. 1.4.0.), а обично је да се оваква граматичка и логичкосадржајна констелација остварује и кад се комбинују реченице зависног и независног односа:

Сор₁: . . . кад су кола *џреџоварена* (и кад се иде узбрдо), *на јбоље је и џи старим путем*. (ВС I 76)

Сор₂: У штали се подигла прашина од уситњене сламе, да се ни је могло дисати *иако су горњи прозори били оџворени*. (ЦД 44) — Он је некада живео у овом селу, то су знали сви који су *били окуџљени* око таљига (и гледали путника у њима). (ВНП 9)

Оквирно временско значење:

Сор₁: Са конструкцијом *Сор₂* ова комбинација није обична јер се не може за вријеме *садашњег* стања (*Сор₁*) догодити нека *џф.* радња. Заправо, ако *Сор₁* обиљежава *аџсолуџну* садашњост, ова комбинација се уопште не може остварити, али ако је у питању *релативна* садашњост, онда је остварива ова комбинација и са *Сор₁*, нпр.:

Док је брод усидрен, путници у с п и ј у да разгледају град и упознају његове знаменитости.

Сор₂: И највиши човек, који *је био најбоље оџремљен*, *извади* из џепа блузе недопушену цигарету. (ВНП 172) — Изјавио је да *су* они *убијени* у једној згради која *је била обележена* знаковима Црвеног крста. (Пол, 1. 10. 68, 8)

1.4.2. И реченице независног и реченице зависног односа при опису неке сложене ситуације која припада једном временском плану — врло често имају наизмјеничну употребу копулативно-партиципске

конструкције и предиката гдје уз копулу стоји нека неглаголска ријеч. Тако се манифестује нека *синтаксичка симетрија* у предикатима простих реченица у сложеној, која у основи има у поимању синтаксичке вриједности партиципа исти ефекат као појава синтагматске констелације у Лех дијелу предиката у простој реченици (в. 1.1.):

*Сор*₁: Село је пусто : куће *исфразњене*, сокаци и дворишта су вишни, празни. (ВНП 65) — . . . види (се) јасно како су сами . . . ниједан од њих *није наоружан* . . . (ВНП 118)

*Сор*₂: Али мали више није био тамо где се затекао кад се јавио глас из шибља, он је сада био *заклоњен* иза једног . . . дрвета. (ВНП 169) — Иако су и врата и прозори били *ошворени*, у дворани је било в р у ћ е и з а г у ш љ и в о

1.5. Улога свих контекстуалних показатеља сужавања семантичког потенцијала *part. pass.* у *Сор/A* предикатима — своди се на сигнализирање *колизије* између видске вриједности — *имперфективне* — основног глагола и видског — *имперфективног* — понашања самог *Сор* предиката, тј. — на губљење глаголске особине вида у партиципу. Та колизија се може и граматичким експериментом доказати, и то тако да се *Сор/A* предикатима додају адвербијалне одредбе које подразумевају имперфективност, нпр.: дуго, стално, увијек и сл. Сви досад цитирани *Сор/A* предикати могу поднијети такве одредбе, наравно уз одговарајуће последице у информативном садржају реченица.

2. При реализовању *пасивног* (у даљем тексту *B*) значења *Сор* конструкцијâ — и унутар просте реченице, и у временско-видској архитектоници сложене реченице — мјесто које заузима *Сор* у складу је са *видским* значењем основе у трпном придјеву, што служи као сигуран показатељ његове глаголске употребе и пасивног значења конструкције. Ту се ради о реченицама које садрже:

1) *антиериорну имперфективну радњу*, и то у три констелације, које се разликују с обзиром на карактер оријентационог времена. Оно може бити:

а) *садашњост* (вријеме говора) — или

б) неки временски *иренушак* (α) или *период* (β) *ван сфере садашњости*,

2) *имперфективну радњу* која се догађа за *вријеме* неке *имперфективне ирошле радње* или збивања, или просто ситуације која јој служи као *временски оквир*. — То су, у ствари, према налазима у анализираној грађи, свега четири видско-временска односа: *антериорна пф. радња*

директно оријентисана према садашњости, антериорна пф. радња директно оријентисана према некој несадашњој ситуацији — перфективног или имперфективног карактера, — и пф. радња истовремена некој имперфективној ситуацији у прошлости, њоме уоквирена.

2.0. Као показатељи *пасивног* значења наших конструкција, односно — глаголске употребе *part. pass.*, а то значи и као показатељи *имперфективне* видске вриједности партиципа — служе, углавном, исти општи критерији као и у *A* употреби, али у друкчијем смислу дјелују. То су:

1) *лексикосемантичка категорија глагола* — која не подразумева битнију квалитативну промјену предмета на који је радња усмјерена.⁷

2) Присуство у реченици чланова предикатске синтагме који указују на *конкретност* радње. У складу са методолошким концептом овога рада — прво мјесто припало би прилошкој одредби *времена*, и то таквој која сигнализира *иф.* вид глагола, иако ни други „конкретизатори“ нису безначајни — прилошка одредба мјеста, начина, узрока, инструментал средства, итд. Ипак ови „конкретизатори“ немају пресудан значај, јер они сасвим обично могу да прате и *part. pass.* у адјективној функцији (в. 1.0. 1.1. 1.2. и другдје у *A* категорији), па бисмо прије рекли да они *ујошћују* динамичку представу о партиципу него што бисмо устврдили да је *стварају*.

Тип видско-временске координације *Сор₁* и *Сор₂* са оријентационом временском тачком или ситуацијом, у чему се огледа и пасивна вриједност ових конструкција, у сложеној реченици показују и:

3) *Вријеме и вид корелативног глагола*, који у зависносложеним реченицама може бити надређен или подређен *Сор* конструкцији.

4) *Логикосадржајни моменти*, који у зависним реченицама наступају у комбинацији са функционалном класом зависне реченице. Од

⁷ Глобално узето, ова категорија би одговарала групи „субјектних“ глагола, коју је И. К. Сазонова (у раду: *Семантички фактор в формованим виборичного лексического значения слова*, ВЯ, 1972, 6, стр. 101) овако дефинисала: „Сюда относятся переходные глаголы (и соответственно СП (страдательные причастия — К. М.), обозначающие действия, в результате которых не меняются никакие существенные внутренние свойства объекта.“ Истражујући (на материјалу руског језика) улогу лексикосемантичке групе глагола при адјективизацији трпних придјева прошлог времена пф-ог вида, у функцији препозитивног атрибута, — Сазонова је, осим поменуте, утврдила још двије групе глагола — „објектне“ и „субјектно-објектне“. На овом принципу, „субјектност“ — „објектност“, разграничене лексикосемантичке класе глагола релевантне су и као конститутивни елементи *A* и *B* вриједности *Сор* предиката, али оне (в. тачку 3.) не могу бити и кључ за разграничавање наше *A* и *B* категорије.

ових показатеља најпресуднија је улога лексичкосемантичке класе глагола. Иначе, сви они углавном наступају *групно* па ће тако бити и представљени. О узајамној условљености ових показатеља, могућностима и ограничењима њиховог заједничког дјеловања — овдје се детаљније не може говорити јер тај проблем обухвата врло много врло разновр-
сних и врло сложених питања на која се у оквиру ове теме може дати одговор. И то је један од разлога што је класификација извршена само с обзиром на видско-временске односе.

2.1. Да би конструкција *Сор₁* била схваћена као пасивна, потребно је да се у конкретной синтаксичковременској констелацији понаша — и у временсколокацијом, и у видском погледу — као перфективни перфекат у активу. Такву ситуацију садрже следећи примјери, где се *Сор₁* конструкцијом изражава:

Антиериорна њерфективна радња директно оријентисана њрема садашњоси:

Вечерас (2)⁸ је донесен (1) један рањеник са цедуљом у копорану. (ВС I 150) — Већина рођених на овој земљи њоклана је (1) у име њредрасуда (2). (ВС I 63) — *Србији* (2) је објављен (1) рат . . . (ВС I 221) — **И з д а н** (1) сам одавно (2). (ВС I 34) — „А земунице?“ — „Имамо их, *искојане* (1) су. Старе су *зайријане* (1). (ВНП 86) — Знаш ли ко је рањен (1) у њом забрану (2). (ВС I 150) — И ово Иваново писмо из Скопља . . . *замшља* (3) да је *написано* (1) у његовој „дечјој соби“ (2) . . . (ВС I 86)

Антиериорна њерфективна радња директно оријентисана њрема некој њрошлој⁹ њерфективној радњи:

Јуче ми двојица *рекоше* (3) . . . да је *њришојен* (1) *Четвртиом њуку* (2). Пошто је његов ескадрон сатрвен начисто. (ВС I 176) — . . . *рече* (3) Вукашин, изненађен и неубичајеним трзајем Престола-наследникове главе, као да је *сабљом* (2) *ударен* (1) *њо враћу* (2). (ВС I 130) — . . . и што га је *нагнало* (3) да напусти мемљиво склониште на Кардуну, оно исто склониште *исњред кога* (2) је, *њо сојсњвеној жслаји* (2) *сахрањена* (1) докторица Шлезингер. (4) (ВНП 41)

⁸ Контекстуални показатељи биће у цитатима означени бројевима под којима су у тексту рада представљени, и то: (1) = лексичкосемантичка класа глагола; (2) = сви „конкретизатори“, укључујући и адвербијалну одредбу времена; (3) = корелативни глагол; (4) = логичкосадржајни односи. Прва три знака се стављају непосредно иза одговарајућег члана реченице, а четврти — на крају цијелог цитата и у друкчијој загради.

⁹ Не мора обавезно и увијек бити прошла.

Антиериорна имперфективна радња директно оријентисана према некој прошлој имперфективној радњи или ситуацији:

Људи из села Заклопе *прикуљали су се* (3) на раскршћу које *им* (2) *је означено* (1) *као место где ће проћи једнојезна кола* (2). (ВНП 7) — И већ се *сїезао* (3) обруч који *је за час* (2) *направљен* (1), све ближи су му били гласови . . . (ВНП 105)

Перфективна радња која се догађа за вријеме неке имперфективне прошле радње или ситуације:

Док *је воз сїајао* (2) у X, *прикачен* (1) *му* (2) *је један путнички вагон.*

Перфекатско временско значење свих цитираних Cor_1 предиката може се доказати *активном трансформацијом* реченица, при чему је обавезна употреба перфекта у активу.

2.2. Између пасивних Cor_2 предиката и активне форме — у плусквамперфекту не постоји ни толико симетричан однос као између Cor_1 и активне форме перфекта. Разлози су вишеструки, а овдје ћемо представити у најсажетијем обиму само главне чињенице које сматрамо релевантним за тумачење овог односа:

1) Видјели смо у опису пасивних Cor_1 предиката да и Cor_1 у конструкцији сложене реченице обиљежава *прејетрошлу* радњу — изражава темпорално значење које се при дефинисању плусквамперфекта обично узима као његово основно значење. 2) Ова ситуација је директна пројекција стања које у активу влада у систему српскохрв. временских глаголских облика: захваљујући улози вида у манифестовању временског значења, перфекат у српскохрватском држи велики дио позиција којима се обиљежава претпрошла радња — али тиме није потиснуо плусквамперфекат из његове основне темпоралне употребе. Тако постоји у неким временскосинтаксичким положајима контекстуално условљена неутрализација између значења облика перфекта и плусквамперфекта, која се манифестује и у активној и у пасивној употреби њиховој. 3) Ову неутрализацију прате двије сасвим супротне, али логично из ње проистекле појаве. Једна је општег значаја. То је *даљи семантички развој плусквамперфекта* на бази његовог темпоралног значења, тако да семантичка специфичност плусквамперфекта у савременом српскохрв. није у обиљежавању одређене темпоралне локације (једнака могућност је у великој мјери својствена и перфекту) него у обиљежавању прошле радње чији ефекат је поништен, резултат је

престао бити актуелан.¹⁰ Друга појава се тиче само *Sop* предиката: то је употреба *Sop*₂ у обичном перфекатском пасивном значењу.

2.2.0. Анализирана грађа у пуној мјери потврђује ове тезе: плускам-перфекат смо углавном налазили у двије констелације гдје се поред одређеног временсколокационог значења манифестује и семантичка компонента која није чисто темпорална:

Перфективна њрошла радња која је њрећходила некој њрошлој ситиуацији која у њекситиу није екситициите даћа као оријентационо вријеме:

Ове драгоцености, које су (3) власништво Народног музеја у Варшави, биле су украдене (1) 1965. године (2) са изложбе у Л. (2) . . . (Осл, 6. 5. 68, 4) — Радиоактивна игла кобалт-60, која је била украдена (1) . . . опет се налази (3) на свом мјесту. [4] (Осл., 21. 4. 67, 11) — Према извјештају америчких власти, ријеч је (3) о броду који је већ раније (2), у марићу ове године (2) био заплињен (1) због истог њрекршаја (2). (Осл, 5. 8. 67, 1).

У цитираним примјерима стања у која су доспјели предмети (драгоцености, радиоактивна игла, брод), извршењем радњи (крађе, заплена) — нису више — у говорној ситиуацији — актуелна.

Прећњрошла њерфективна радња која нећосредно њрећходи екситициите означеној њрошлој радњи и дирекћно од ње зависи:

Остали, који су истје вечери (2) били њррезезени (1) у болницу (2), њушћени су (3) одмах кући. [4] (Осл, 20. 2. 68, 1) — Вера Николић, која је била њријављена (1) за ову њррку (2), није се њојавила код судијског стола. [4] (Осл. 14. 10. 68, 8) — Данас смо сазнали да су (3) на мјесту гдје (2) је бомба била њосћављена (1) наћена (3) електричарска клијешта . . . (Осл, 21. 2. 68, 1)

Резултати *Sop*₂ радњи (њррезезени, њријављена) поништавају се остваривањем надрећене предикације (њушћени су, није се њојавила), док је, у трећем примјеру, резултат *Sop*₂ радње (била њосћављена) нестао њрије остварења садржаја надрећене предикације (наћена су). Логичкосадржајни односи у прва два примјера налажу редослијед радњи управо овакав какав је, и он би се тако манифестовао и да је *Sop*₁ у положају *Sop*₂, или да се реченични однос преобрати у независни — саставни. У трећем примјеру логичкосадржајни односи не подразумејевају одсуство резултата *Sop*₂ радње у моменту вршења надрећене радње (наћена су) па би *Sop*₁ конструкција у овом положају мијењала смисао.

¹⁰ Ова теза и њене теоријске импликације биће шире разматране и илустроване у једној посебној студији.

2.2.1. За два остала видско-временска односа у којима се могу наћи пасивне *Sop* конструкције (в. тачку 2). — нисмо у анализираној грађи нашли примјере. У једном од њих (*йреиййрошла йф. радња која се нейосредно оријентийше йрема некој йрошлој имйф-ој радњи или сийуацији*) сасвим је обична *Sop₂* конструкција, нпр.:

Чинили су (3) оно што је било йредвиђено (1).

Други (*йф. радња сийовремена некој имйф-ој сийуацији у йрошлосийи*) — мислим да би за *Sop₂* конструкцију долазио у обзир само у случају кад је радња *Sop₂* са специфичном семантичком примјесом плусквамперфекта (неактуелност резултата, поништење ефекта) — а непосредно је временски оријентисана према импф-ој прошлој ситуацији експлиците датој у контексту, нпр.:

Кад су боравили (3) у X, они су били на основу лажног сведочења (2) ухайшени (1) (али су ускоро пуштени).

Сви цитирани *Sop₂/V* предикати обиљежавају радње чији резултат није актуелан у говорној ситуацији, не допире до ње.

2.2.2. Појаву и морфолошке последице неутрализације у области перфекта и плусквамперфекта — у домену *Sop* конструкција — илустроваћемо са још неколико типичних примјера:

Писмо сам прочитао војводи . . . и он *се* у свему *сложисо* (3) са оним што је у њему (2) на *брзу руку* (2) *наийсано* (1) (ЦД 108)

У видско-временској, реченичнофункционалној и логичкосадржајној констелацији ове сложене реченице *Sop₁* обиљежава *йреиййрошлу* радњу. Исто важи за све случајеве гдје *Sop₁/V* обиљежава антериорну радњу непосредно се оријентишући према *йрошлој* радњи или ситуацији. У нашем примјеру би сасвим прикладна била и *Sop₂* конструкција, али, како се види, није неопходна.

Ова могућност алтернирања *Sop₂* са *Sop₁* вјероватно је довела *Sop₂* и у положаје гдје се обиљежава прошла радња непосредно оријентисана према *садашњосийи*,¹¹ обично перфекатско значење, нпр.:

Сарајевски уметници *сисоћ* (2) *су били одушевљено* (2) *йоздрављени* (1). (Пол, 4. 7. 68, 11)

Sop₂ се даље може наћи и у ситуацији којој не приличи специфична семантичка особина плусквамперфекта (садашња неактуелност резултата), нпр.:

¹¹ Постоје и други — и поводи и објашњења за овакво понашање *Sop₂*, али овдје о њима, због ограничености простора, неће бити ријечи.

Изјавио је да су они *били убијени* (1) у *једној згради* (2) која је *била обележена* (3) знаковима Црвеног крста. (Пол, 5. 10. 68. 2)

Овдје, међутим, логичкосадржајни односи отклањају сваку евентуалну недоумицу у погледу актуелности резултата радње „убијени“.

2.2.3. Због предочене семантичке неутрализације Sop_2 са Sop_1 — *В* функција Sop_2 не може се доказивати једноставним поступком активне трансформације (као у случају Sop_1 , тачка 2.1.), јер код Sop_2 није обавезна разлика у временском значењу између *А* и *В* употребе: Sop_2 у *А* употреби има значење *йерфекѿа*, а у *В* употреби — и *йерфекѿа* и *йлусквалмерфекѿа*, па се у активу и трансформише у ова два облика.

2.3. Суштина улоге контекстуалних показатеља *йасивне* вриједности *Sop* конструкција своди се на *сигнализирање глаголских особина йарѿиѿиѿа* — *видске вриједности*, која се манифестје као и у другим облицима истог глагола, — и *йемјоралног* значења, антериорног односа према некој временској оријентационој тачки (неки случајеви Sop_2 чине изузетак). *Видско* значење се у свим Sop/V предикатима може провјерити додавањем адвербијалне одредбе времена карактеристичне за *имйерфекѿивне* глаголе, *дуго*, *сѿално*, и сл., коју ови предикати не могу поднијети. *Временско* значење се тако једноставним експериментом не може досљедно провјерити јер постоји извјесна неутрализација у значењу Sop_2 и Sop_1 у пасивној употреби.

3. У духу принципа наше класификације — *видско-временско йонашање Sop йредикаѿа* — предикати независних простих реченица без иједног показатеља (ван *Sop* конструкције) њиховог видског значења сматрали би се издиференцираним у погледу *А* и *В* категорије само уколико експериментом додавања адвербијалне одредбе времена могу да докажу *једно одређено видско значење*. Ово зато, јер сама лексичко-семантичка класа глагола — иако је значајан, не може бити одлучујући фактор при овој класификацији — будући да поред тзв. „субјектних“¹² и „објектних“¹³ — постоји и класа „субјектно-објектних“¹⁴ глагола,

¹² В. биљешку 7.

¹³ Сазонова ту групу овако дефинише: „К ней принадлежат переходные глаголы (и соответственно СП), обозначающие действия активно направленные на объект с целью изменить его существенные внутренние свойства“. (стр. 103).

¹⁴ „В отличие от субъектной группы в семантике основы таких СП (страдательных причастий — К. М.) выражена соотносительность действия прежде всего с объектом, а не с субъектом действия. В отличие от объектной группы они называют действие, не затрагивающее никаких существенных, внутренних свойств объекта“. (Сазонова, стр. 105).

а ни глаголи исте класе не понашају се на јединствен начин. Тако, нпр., „субјектни“ глаголи обично сигнализирају *B* функцију *Cop* предиката. У складу с тим је и чињеница да реченице: „њено тијело је *и*ро-*нађено*“, „Аранђел Исакович је *д*о*н*е*и* пред своју кућу“ могу да приме адвербијалне одредбе *ј*у*и*р*о*с, *д*авно, које сигнализирају *B* функцију, али не могу — *с*и*а*л*н*о, *у*в*и*јек, које би сигнализирале *A* функцију, па их класификујемо као *Cop/B*. У оба примјера се радило о глаголима физичке радње која не утиче на квалитативну промјену предмета. Иста својства, међутим посједује и глагол *с*и*у*с*т*и*и*ти, али он може у *Cop* да се понаша на два видски различита начина, па реченица „застава Француске је спуштена“ може да прими и адвербијалне одредбе као *т*а*ч*но у *д*в*а*наес*т* часова, *ј*уче и сл. (сигнализују *Cop/B*), али и *с*и*а*л*н*о, *д*анима, које сигнализирају *Cop/A*. Затим и типичан „објектни“ глагол *з*а*и*р*о*в*а*ти у реченици „вода је затрована“ може да се спаја са адвербијалним одредбама у духу *Cop/A* (*в*ећ *д*уго, *с*и*а*л*н*о) као и у духу *Cop/B* (*н*о*ћ*ас, индустријским отпацама, нпр.). Због потенцијалне видске дво-валентности — *Cop* предикате у посљедњим цитираним реченицама, у њиховом минималном обиму, сматрали бисмо неиздиференцираним у смислу *A* и *B* категорије.¹⁵ Колико би обазирање само на лексичкосемантичку класу глагола могло да заведе, нек покажу и ови примјери: Публика је удаљена из суднице. — Вила је удаљена од града. Овим бисмо и завршили своје излагање. На крају желимо истаћи да сматрамо да преношење тежишта на једну семантичку компоненту *part. pass.* начињеног од прелазних глагола — у свим цитираним примјерима *A* и *B* категорије — представља контекстуално условљено функционално *модификовање партиципа у границама његових основних грамајичкокайего-ријалних својстава*.

¹⁵ Појава неиздиференцираности у сложенијим синтаксичко-синтагматским ситуацијама биће посебно обрађена.

СКРАЋЕНИЦЕ ЗА ЕКСЦЕРПИРАНЕ ИЗВОРЕ

- ВНП — *Војников њуји* (Радомир Смиљанић), Нолит, 1966.
 ВС I — *Време смрти I* (Добрица Ћосић), Просвета, 1972.
 ГБ — *Глуви баруји* (Бранко Ћопић), Свјетлост, Сарајево, 1966.
 КЦТ — *Кад су цвјетале њикве* (Драгослав Михаиловић), Матица српска, 1969.
 ЛГ — *Лелејска гора* (Михаило Јалић), Нолит, 1965.
 Осл — *Ослобођење* (дневни лист).
 ПВ — *Дрво с њаклених врајџа* (Анђелко Вулетих), Мала књига, Нови Сад, 1963.
 Пол — *Полиџика* (дневни лист).
 С I — *Сеобе и друга књига Сеоба* — I (Милош Црњански), СКЗ, 1962.
 ЦД — *Црни дани* (Раде Драинац), Космос, Београд, 1963.
 ЦП — *Црвени њејџао лејџи њрема небу* (Миодраг Булатовић), Просвета, 1963.